

Stručná historie CTS¹

Ivan M. Havel

[...] místo, kde lze téměř fyzicky vnímat život ducha. Pod schodištěm se shromažďují učenci mnoha oborů, vykládají své nápady a vzájemně si naslouchají.

Lord Dahrendorf²

Dlouhá úzká chodba, která prochází centrem, sbližuje návštěvnky, nutí je navzájem se přibližovat a hovořit spolu.

Václav Cílek³

I. Vznik

Zkraje roku 1990, kdy zvonění klíčů v ulicích bylo vystřídáno rychlým obnovováním rozličných demokratických, kulturních a občanských institucí, došlo též na úvahy o budoucím uspořádání naší vědy a univerzitního vzdělání poté, co dlouhá desetiletí u nás vědeckému bádání vládla komunistická ideologie a jí poplatná cenzura, kdy interakce našich badatelů, učitelů a studentů se zahraničními kolegy byla téměř nemožná a kdy mnozí schopní badatelé byli donuceni žít v ústraní, zatímco jiní houfně emigrovali. Tehdy astrofyzik Jan Palouš inicioval několik setkání svých přátel – matematického fyzika Romana Koteckého, sociologa Jiřího Musila⁴ a kybernetika Ivana M. Havla –, na nichž jsme se zabývali určitým konkrétním nápadem, jak využít možnosti, které se v nové situaci nečekaně otevíraly.

Nápad byl skromný, ale současně velmi ambiciózní: co kdybychom založili jakýsi „malý Princetonský institut“ – nevelké vědecké centrum, otevřené našim i hostujícím badatelům v různých teoretických oborech? Z diskuzí posléze vznikla myšlenka Centra pro teoretická studia (CTS, anglicky Center for Theoretical Study⁵). Již v červnu 1990 rektor Radim Palouš podepsal zakládající listinu CTS jako mimofakultního vysokoškolského ústavu při Univerzitě Karlově (UK).

¹ Tento text pokrývá období od vzniku CTS v r. 1990 do dubna 2008. Omezil jsem se spíše na fakta z minulosti CTS, i když jejich výběr je ovlivněn mými osobními pocity a pohledy. Výrazněji subjektivní názory a postřehy spolu s komentáři ostatních členů CTS jsou k dispozici členům CTS jako interní dokument, který je průběžně doplňován. Protože mi šlo především o CTS jako celek, nekladu zde důraz na badatelské úspěchy jednotlivců ani na jejich čestná vědecká ocenění. Organickou součástí tohoto textu bude několik příloh; hotový je seznam témat výjezdních akcí CTS (Příloha A). Postupně budou doplněny další přílohy (úplný seznam hostů CTS, seznam všech konferencí a workshopů CTS, seznam menších akcí a akcí, na nichž se CTS jen podílelo, seznam nejdůležitějších grantů, jejichž řešiteli byli či jsou členové CTS, a další).

Zkratka „CTS“ budiž zde i nadále čtena – pokud neuvedeno jinak – jako zkratka pro „Centrum pro teoretická studia, společné pracoviště Univerzity Karlovy v Praze a Akademie věd ČR.“ [IMH, červenec 2008]

² Lord Dahrendorf, Laudatio of CTS for the Second Hannah Arendt Prize. IWM Newsletter 53, March–May 1996, p. 4.

³ Václav Cílek: *Makom – kniha míst*. Dokořán, Praha 2004, s. 6.

⁴ Jiří Musil, pozdější rektor Středoevropské university, se zúčastnil jen několika prvních schůzek.

⁵ O českém plurálu a anglickém singuláru jsme podrobně diskutovali.

Vznik CTS byl součástí snah o hlubší přeměnu UK ve smyslu úvah – později shrnutých v knize „Obnova ideje univerzity“⁶ – o potřebě vést univerzitu mimo jiné v duchu sjednocování věd ve smyslu Komenského výkladu slova „universum“ – *ad unum vertere* (k jednomu obracet).⁷ Tyto snahy byly podporovány a prosazovány zejména prvním polistopadovým rektorem UK, Radimem Paloušem. Kromě CTS se k těmto snahám dá počítat paralelní vznik Institutu základů vzdělanosti (IZV – v původní představě nezávislá síť humanitně orientovaných kateder na různých fakultách). Dodnes existují dva dědicové myšlenky tohoto institutu: Fakulta humanitních studií UK a Katedra filosofie a dějin přírodních věd na Přírodovědecké fakultě UK.

II. Počáteční idea

Smysl a přínos instituce typu CTS může záviset dílem na explicitních intencích zakladatelů, dílem na neočekávaných a těžko předvídatelných souvislostech v rychle se vyvíjejícím prostředí. Z dnešního pohledu lze tehdejší ideu CTS formulovat zhruba v podobě následujícího *sedmera intencí*:

1. Umožnit vybraným *špičkovým teoretikům* pracovat v jejich vědních oborech a to přednostně (a) těm, kterým to v totalitním systému nebylo z ideologických či jiných důvodů dovoleno a pracovali v ústraní, a (b) těm, kteří odešli za hranice a nyní je naděje, že se rozhodnou vrátit nebo alespoň dočasně přispět k porevolučnímu rozvoji naší vědy.
2. Otevřít se hostujícím *zahraničním badatelům* a využít jejich náhlého zájmu setrvat (a to i po delší dobu, typicky v délce sabatikalu) v polistopadové ČSR, zejména v atraktivní Praze. Vytvořit pro ně adekvátní badatelské podmínky, na jaké jsou v cizině navyklí, včetně několika asistentů (postdoků), kteří by s nimi spolupracovali na jejich výzkumném tématu.
3. Věnovat se *transdisciplinárnímu bádání*: identifikovat nové motivy, témata, principy, pojmy či ideje, které se vyskytují – v různých podobách, někdy i skrytě – vždy ve více oborech (exaktních, přírodovědných, i humanitních).
4. Vytvořit stimulující prostředí pro *mladé vědce* (doktorandy a postdoky), jejichž výzkum by zde nemusel být omezen úzkou odbornou specializací.
5. Pokračovat v *tradici svobodných debat* mezi filozofy, přírodovědci a uměnovědci, které vznikly a nadějně se rozvíjely v neoficiální předlistopadové sféře, zejména v prostředí rozličných bytových seminářů.
6. Posílit úlohu základního *výzkumu na univerzitě*, poznamenané čtyřicetiletou nucenou odlukou výzkumu od výuky podle sovětského vzoru.
7. Tím i přispět ke *sblížení UK s Akademií věd ČR* (dále AV).

Všimněme si, že intence **1, 2, 4, 6 a 7** měly spíše charakter nápravy předchozího stavu, u intence **5** šlo naopak o svého druhu zachování toho, co již existovalo. Z dlouhodobého hlediska se může jako hlavní ukázat intence **3** – podpora transdisciplinárních trendů ve vědě.

Je velmi poučné sledovat, jak se podoba a vzájemné vztahy některých z výše uvedených intencí zachovávaly či naopak měnily v průběhu dalších let. Zkusmo si k tomu

⁶ Uspořádal J. Fiala, vyd. Karolinum, Praha 1993.

⁷ R. Palouš: „Univerzita jakožto vysoká škola“, cit. sborník, s. 180-188.

účelu můžeme vývoj CTS rozdělit do tří fází: rozvojová první fáze (1990-92) na UK (kap. III.), druhá fáze (1993-2000) se založením sdruženého pracoviště UK a AV ČR (kap. IV.) a třetí fáze (2001-2007) odpovídající více méně současnému stavu (kap. V.).

III. První fáze (1990 až 1992)

V první, spíše „zahřívací“ – nicméně relativně velmi aktivní – fázi bylo CTS součástí pouze UK. Sídlilo zprvu v jedné místnosti v Celetné ulici, záhy však získalo sponzorsky od George Sorose pět hotelových pokojů (upravených na kanceláře a pracovny) v hotelu Olšanka, v němž před svým odsunem do Budapešti sídlila Středoevropská universita (dále CEU). V té době se ke třem „zakládajícím“ pracovníkům CTS postupně přidalo několik dalších, čímž byla zastoupena též abstraktní matematika, filosofie a dočasně lingvistika.⁸ Ti z nás a našich hostů, kdo byli spíše humanitně orientováni, měli k dispozici výbornou knihovnu CEU a měli možnost se stýkat s hostujícími profesory CEU.

Kromě dvou zahraničních badatelů, kteří měli v CTS plný úvazek,⁹ byla většina našich zahraničních hostů zvána na omezenou dobu několika dnů až týdnů (zato někteří opakovaně). Mezi asi 50 hosty na pozvání a částečné výlohy CTS v období 1990 – 1992 byli i význačné osobnosti světové vědy a také řada učenců českého původu.¹⁰ Vzhledem k zaměření pracovníků CTS převládali ovšem hosté z exaktních věd (matematika, fyzika, astronomie).

Zdálo by se, že počáteční intence **1** a **2** byly dobře plněny, nutno však poznamenat, že původní záměr mít *dlouhodobé* hostující zahraniční akademiky, kteří by v CTS měli i své studenty a postdoky (české i zahraniční), byl plněn jen minimálně. Překážkou se ukázaly rostoucí finanční nároky na ubytování v Praze a rovněž nedostatek prostoru – pět upravených hotelových pokojů sotva stačilo pro pracovníky naše, natož pro předpokládané dlouhodobé hosty, jimž by bylo třeba poskytnout nadstandardní pracovní prostor. Tyto obtíže ostatně platí dodnes a nutně vedly k modifikaci původních intencí CTS.

O směřování CTS v rámci intence **3** (transdisciplinarita) bude pojednáno podrobněji v kapitole VI. Zde jen poznamenejme, že v prvním období jsme spíše testovali, jaký styl práce by byl vůbec vhodný pro vážně míněnou mezioborovou interakci. V tomto směru je třeba zvlášť zmínit tyto konkrétní tehdejší aktivity CTS:

a) Pravidelné *čtvrteční semináře* (krátce *čtvrky*) v nejvyšším patře hotelu Olšanka, kterých se účastnili vždy všichni členové CTS a řídčeji i další, individuálně zvaní účastníci. Zaměření seminářů bylo dvojitě: jednak zde každý člen CTS postupně referoval o své práci a v čem vidí přínos a půvab své vlastní specializace¹¹ a jednak bylo téměř pravidlem, že každý zahraniční host zde uvedl své vlastní téma v širších souvislostech.

b) Dvakrát ročně třídní *výjezdní zasedání* vědecké rady a členů CTS (krátce: *výjezdy*). Vědeckou radu CTS jsme sestavili z výrazných osobností rozličných oborů, z různých fakult UK, ústavů AV a dalších institucí, přičemž jsme přihlíželi k tomu, zda jejich

⁸ Pracovníci přijatí v období 1990 – 1992: Bohuslav Balcar (matematik), Josef Mural (filosof), Petr Zima (lingvista, v CTS do 1993), Bruno Jungwiert (astrofyzik, do 1994) a Jiřina Dočkálková (specialistka na počítačové sítě, do 1998).

⁹ Isaac Gorelic a André Zierman, oba matematicí fyzici. Zdá se, že tehdy bylo snadné přijímat cizí státní příslušníky do pracovního poměru.

¹⁰ Úplný seznam hostů v tomto období je v příloze **B1**. Stojí za náhled.

¹¹ K této orientaci seminářů se v poslední době vracíme, viz kapitolu V.

osobní zájmy vždy nějak přesahují obor, v němž působí.¹² Na prvním výjezdu (v květnu 1992 v Příhrazech v Českém Ráji) členové CTS předložili vědecké radě své představy o „projektech“, kterými se hodlají v rámci CTS zabývat ve spolupráci s perspektivními hosty CTS a se studenty. Pro obraz o vědeckých záměrech CTS v prvním období je ilustrativní seznam témat, o nichž byla tehdy řeč:

- Dynamika v rozsáhlém času a prostoru,
- Matematická fyzika kolektivních jevů,
- Myšlení jako kolektivní proces,
- Dynamické systémy a topologie,
- Politická filozofie a postmodernismus,
- Vývoj jazyků v čase a prostoru, ale též čas a prostor v různých jazycích

c) CTS se spolu s MFF¹³ podílelo na organizaci *Transdisciplinárního semináře* – navazujícího na legendární seminář prof. Katětova, jehož se od 70. let účastnili i ti, jimž bylo z politických důvodů znemožněno pracovat v akademických institucích (seminář pokračoval až do r. 2007 pod názvem *Filosofický seminář* – krátce *filsem* – viz níže).

Pro intenci **6.** (více prostoru pro základní výzkum na UK) mělo CTS dobré podmínky, což ostatně bylo i formálně jeho smyslem (jako vysokoškolský ústav se samostatně nemohlo akreditovat k výuce a pedagogická činnost proto nebyla součástí úvazků). Jako potenciální místo pro teoretický výzkum v univerzitním prostředí se CTS začalo výrazně prezentovat i v mezinárodním kontextu. Svědčí o tom jednak velké množství kontaktů (viz zmíněných 50 hostů), ale rovněž workshopy a kolokvia, která jsme začali již v první fázi organizovat: byly to dva workshopy s mezinárodní účastí (*Evolution of Interstellar Matter and Dynamics of Galaxies* a *Phase Transitions: Physics, Mathematics, Biology...*) a jedno kolokvium (*1st Prague Colloquium on Political Philosophy*).¹⁴

Od počátku jsme v CTS publikovali výzkumné zprávy, které měly umožnit omezenou cirkulaci dosud nepublikovaných nebo k publikaci neurčených pracovních textů, přepisů přednášek hostů CTS.¹⁵

O intencích **5** a **7** (návaznost na neoficiální předlistopadovou sféru a sblížení s AV) bude zmínka v následující kapitole. Poznamenejme jen, že již na prvním výjezdu jsme diskutovali o možném spojení se skupinou filosofů ve Filosofickém ústavu AV, která pracovala pod vedením Ivana Chvatíka v Archivu Jana Patočky (dále AJP).¹⁶ K realizaci této myšlenky (a jejího rozšíření na nefilosofické obory) pak došlo v r. 1993.

S počátečními (z dnešního hlediska poněkud smělymi) představami o rozvoji CTS samozřejmě souviselo vědomí, že nebude možno vystačit s finančním zajištěním v rámci

¹² Seznam členů tehdejší věd. rady – za UK: J. Alan, J. Bouzek, C. Höschl, T. Halík, K. Malý, A. Markoš, Z. Neubauer, R. Palouš, Z. Pinc, A. Pultr, J. Sokol; za AV: F. Daneš, J. Kurzweil, J. Musil, I. Šetlík, B. Velický, R. Zahradník; za jiné instituce: J. Jařab, V. Krupa, Z. Vostracký; expatrioti: L. Bass, T. Jech, G. Klir, W. F. Pfeffer, M. Plavec; cizinci: P. O. Lindblat, J. Fröhlich.

¹³ Konkrétně s katedrou aplikované matematiky (A. Pultr), katedrou filosofie matematiky a přírodních věd (J. Fiala) a Matematickým ústavem UK (M. Katětov).

¹⁴ Seznam všech konferencí a workshopů CTS do r. 2007 je v příloze **C**, seznam menších akcí (kratších než 2 dny – miniworkshopů) a akcí, na nichž se CTS jen podílelo, je v příloze **D**.

¹⁵ Počty výzk. zpráv: 1990 (1), 1991: (6), 1992: (11).

¹⁶ Archiv vznikl v r. 1990 z rukopisů Jana Patočky, které byly za dramatických okolností zachráněny po jeho smrti a skrývány na různých místech. Více o vzniku a činnosti Patočkova archívu viz www.ajp.cuni.cz.

rozpočtu UK. Byla to rovněž doba, kdy nás navštěvovali přátelé ze zahraničí a zasvěcovali nás do činnosti nadací, nevládních organizací, rozvojových fondů, grantových agentur, ale i soukromých filantropů. Naše nezkušenost, ostýchavost a často i naivní skromnost byla našťástí často vyvážena iniciativou ze strany podobných zahraničních institucí, které v postkomunistických zemích (tehdy) viděly velké možnosti uplatnění. Tak i CTS získalo počáteční příspěvky nadace Westinghouse (zprostředkováno A. Strnadem), Mellonovy nadace a hlavně soukromé nadace paní Jennifer Simonsové (viz níže; o nefinanční podpoře G. Sorose už byla zmínka). Ukázalo se však (s výjimkou paní Simonsové), že velké nadace nechtějí nebo nesmí podporovat (a) základní výzkum, (b) malou instituci, která je součástí velké univerzity, a (c) poskytovat institucionální prostředky (mohou podporovat jen konkrétní výzkumné projekty). Jediným mimouniverzitním zdrojem finančních prostředků na výzkum v CTS se později staly grantové agentury.

IV. Druhá fáze (1993 – 2000)

Druhou fází lze označit jako růst (či s jistou dávkou sebevědomí jako rozmach). Klíčovou událostí bylo vytvoření nového CTS jakožto společného pracoviště UK a AV (AV byla a dodnes je ve vztahu k CTS reprezentována Filosofickým ústavem – FIÚ). K formální smlouvě o sdruženém pracovišti došlo v říjnu 1993 a s postupem času byli kromě původních členů AJP¹⁷ přijati na základě této smlouvy i odborníci jiných oborů z prostředků AV, k tomuto účelu speciálně vyhrazených. Co do oborového zaměření se tím, že do CTS přešla skupina filosofů z AJP (hlavně fenomenologicky orientovaných, mezi nimi i dřívější žáci Jana Patočky), poněkud vyvážila dosavadní převaha exaktních a přírodních věd. Mohli jsme bez uzardění tvrdit, že naši transdisciplinaritu chápeme i ve smyslu překlenutí tradiční propasti mezi přírodovědnými a humanitními disciplínami (srov. intence 3). Počítáme-li i s dalšími pracovníky přijatými do stavu,¹⁸ byly v CTS ve druhé etapě (nebo aspoň v některé její části) úhrnem zastoupeny tyto exaktní a přírodovědné obory: abstraktní matematika, teoretická fyzika, kvantová fyzika, astrofyzika, teoretická biologie, biologická ekologie, geologie, kybernetika a kognitivní věda, matematická neurověda. Na straně humanitních a sociálních věd byly zastoupeny: sociologie, lingvistika, semiotika, teorie umění, historie, politická filosofie a fenomenologická filosofie.

Administrativně má od té doby CTS dvě části, univerzitní (původní CTS) a akademickou (ad hoc vzniklý Kabinet teoretických studií při FIÚ AV, zahrnující i AJP). Akademickou část vede spoluředitel CTS a šéf AJP, Ivan Chvatík. AJP je od té doby filosofickým jádrem CTS, navíc má též řadu vlastních aktivit spojených s vydáváním sebraných spisů Jana Patočky.

Pro vědeckou práci CTS pak bylo zvlášť důležité, že jsme získali společný prostor v komplexu budov Jilská–Husova, naležejícím Akademii věd. Prostor (cca 300 m²) sestává z 12 pracoven, 2 místností sekretariátu, speciálního prostoru pro archiv (AJP), seminární místnosti a debatní klubovny (tzv. „věž“). Tyto prostory byly pro naše účely zvlášť upraveny podle návrhu přední české architektky Aleny Šrámkové. Adaptací půdního prostoru jsme navíc získali prostor vybavený počítači pro studenty a hosty CTS (tzv. „ochoz“).

¹⁷ Fenomenologové: Ivan Chvatík, Pavel Kouba, Karel Novotný (do 2002), Alexandr Matoušek (od r. **).

¹⁸ Pracovníci přijatí v období 1993 – 2000: Martin Palouš (politický filosof, v CTS do 2001), Zdeněk Kalva (fyzik, do 2005), Zdeněk Neubauer (filosof a teoret. biolog, do 2001), Václav Cílek (geolog, do 2001), Dušan Třeštík (historik, do 2000), Petr Lánský (matematik, do 1998), Bedřich Velický (kvantový fyzik – dodnes), Jarmila Doubravová (semiotička, do 1999), Zdeněk Konopásek (sociolog vědy – dodnes) a Anton Markoš (teoret. biolog, do 1992).

Architektonická koncepce interiéru, zejména seminární místnosti, věže, ochozu a chodby v roli kuloáru, je v mnohých směrech netradiční a šitá na míru potřebám CTS. Návštěvníci ze zahraničí jsou zpravidla velmi příjemně překvapeni.

Rekonstrukce začala v říjnu 1994 a do nového prostoru jsme se slavnostně nastěhovali v březnu 1995. Tím vzniklo institucionální a organizační zajištění pro poslední ze zmíněných intencí CTS (intence 7. – sblížení UK s AV).¹⁹

Z větších akcí je záhodno zmínit především ty, které byly zvlášť významné z hlediska ideje CTS, zejména co do transdisciplinarity (všechny akce byly mezinárodní).²⁰ Na workshopu *Brain, Mind, and Physics* (září 1993) se setkaly přední postavy různých oborů, počínaje fyzikou přes vědy o mozku a psychologii a konče filosofií. Někteří účastníci se pak do CTS opakovaně vraceli.²¹ V březnu 1998 jsme uspořádali menší mezinárodní konferenci *Is There a Purpose in Nature? How to Navigate Between the Scylla of Mechanism and Charybdis of Teleology*, které se účastnilo několik teoretiků různých oblastí, speciálně evoluční biologie a teorie systémů.²² K příležitosti 10. výročí založení CTS jsme v srpnu 2000 uspořádali workshop, na který jsme se rozhodli pozvat ty z dřívějších návštěvníků nebo hostů CTS, kteří byli nějakým způsobem osloveni našimi idejemi, nezávisle na tom, jaký je jejich vlastní obor zájmu. Název workshopu byl pro naše snažení charakteristický: *The Diverse Landscape of Knowing: Can We Cope with It?*²³

Z více specializovaných akcí CTS v popisovaném období lze uvést konferenci o lexikální difúzi v saharské oblasti (srpen 1993), konferenci o neuronovém kódování (září 1995), druhé a třetí kolokvium z politické filosofie (červen 1994, červen 1996), workshop o dynamice galaxií (březen-červen(?), 1996), o Gibbsových stavech (říjen 1995) a tři menší setkání na témata z teorie vědy (konaná ve spolupráci s Freie Europäische Akademie der Wissenschaft, listopad 1995, 1997, 2000) a v r. 1997 symposium(?) k nedožitým 90. narozeninám Jana Patočky.

V této fázi jsme v CTS začali pořádat takzvané „miniworkshopy“. Jde o neformální ad hoc setkání do 10 až 15 účastníků na 1 až 3 dny, spíše debatního charakteru. Tyto akce nebyly

¹⁹ Oficiální název CTS uvádí sdružené instituce v pořadí UK a pak AV (nikoliv abecedně) – k tomu třeba poznamenat, že (a) tak zní Smlouva o sdružení z r.1993, (b) odpovídá to historii vzniku CTS nejdříve u UK, (3) součástí oficiálního názvu AV je odkaz k České republice, což je vhodnější uvádět na konci celého názvu. Dále je třeba uvést, že je určitá nesymetrie v podílu UK a AV na provozu CTS (UK: dvakrát více placených míst, počítačová síť; AV: pracovní prostor, základní režie).

²⁰ Úplný seznam konferencí a workshopů je na webu www.cts.cuni.cz.

²¹ Seznam zahraničních přednášejících na tomto workshopu: Ludvik Bass* (Austrálie), Sir John Eccles (Switzerland), Basil Hiley* (UK), Mae-Wan Ho* (UK), Ronald Chrisley* (UK), Harry Jerison (USA), Anthony Marcel (UK), Karl Pribram* (USA), Paavo Pylkkanen* (Finland). Z české strany přednášeli: C. Höschl a J. Libiger, I. M. Havel, Z. Neubauer, B. Velický. Účastníci, kteří se později do CTS častěji vraceli, jsou označeni hvězdičkou.

²² Seznam zahraničních přednášejících na tomto workshopu: F. Capra (USA), Mae-Wan Ho (UK), T. Hori (Japonsko), E. Laszlo (Itálie), T. Lenton (UK), P. Luigi Luisi (Švýcarsko), S. Ohno (USA), G. Sermoniti (Itálie), Weiming Tu (USA). Z české strany přednášeli: V. Cílek, I. M. Havel, A. Markoš, Z. Neubauer a další.

Z workshopu vyšel později sborník *Is There a Purpose in Nature?* (I.M.Havel and A. Markoš, eds.), Vesmír/CTS, Prague 2002.

²³ Zahraniční účastníci: D. Abram, J. Allwood, L. Bass, J-P. Eckmann, M. Ellenbogen, B. Hiley, S. Kauffamn, M. Beck Matušík, L. Schulman, J. Simons, A. Zajonc. Z české strany přednášeli: A. Markoš, J. Mural, Z. Neubauer, M. Palouš, I. M. Havel.

finančně tolik náročné (setkání se zpravidla konala v seminární místnosti CTS). Záminkou byla zpravidla návštěva zajímavého vědce, k němuž jsme případně přizvali další hosty.²⁴

V etapě 1993–2000 navštívilo CTS přibližně 240 hostů a stážistů, ustálená dávka byla asi 30 ročně. Číslo je ovšem jen orientační – počítání jsou nejen dlouhodobí a opakující se hosté, ale i krátkodobí návštěvníci a účastníci konferencí (pořádaných nebo podporovaných CTS), pokud jsme organizovali jejich pobyt a/nebo hradili aspoň část jejich výdajů.²⁵ Výjimečně mohlo CTS přijmout cizí státní příslušníky na plný úvazek.²⁶

Jednou z tehdejších priorit CTS, rovněž v rámci intence 2. (orientace na zahraničí), bylo navázat kontakty s podobnými, „sesterskými“ institucemi v zahraničí. Původní stimul souvisel s vypsáním (v r. 1994) prestižní Ceny Hanny Arendtové pro nově vznikající vzdělávací a výzkumné instituce ve střední a východní Evropě, které se projeví ambiciózními reformními iniciativami.²⁷ V té souvislosti se již v r. 1994 konalo seznamovací setkání v Budapešti (Collegium Budapest) a později jsme navštívili [Kotecký, IMH, (+ někdo?)] Wissenschaftskolleg v Berlíně. V r. 1995 se CTS dostalo mezi šest finalistů zmíněné ceny (z 26 nominovaných) a v r. 1996 (ve spolupráci s IZV) mezi devět finalistů; v dalších letech jsme se již o cenu neucházeli (byly příliš náročné požadavky na přípravu a při velkém množství aplikantů malá pravděpodobnost konečného vítězství).

Poměrně četné jsou styky zejména filosofické části CTS s IWM ve Vídni. Uskutečnilo se několik výměnných cest našich členů do belgického Centra Leo Apostla (CLEA) a jejich k nám (Liane Gabora).

V druhé etapě CTS se uskutečnilo 16 výjezdů zasedání Vědecké rady a členů CTS (byli zváni i hosté). Těžištěm výjezdů se staly (kromě vždy jednoho půldne věnovaného zasedání vědecké rady) intenzivní vědecké debaty, které díky přítomnosti všech účastníků na všech přednáškách a diskusích měly vždy transdisciplinární charakter (k hlubší reflexi samého pojmu „transdisciplinarita“ jsme se dostali na 3. výjezdu v květnu 1993). Konkrétní témata prezentací na prvních čtyřech výjezdech nebyla ani předem plánována, často jsme si je domlouvali až cestou v autobuse nebo na místě.²⁸

V souvislosti s intencí 4. (účast mladých) je třeba se zmínit (1) o Klubu studentů při CTS a (2) o postdocích. Skutečnost, že CTS jako vysokoškolský ústav bylo orientováno na výzkum a nikoliv na organizovanou výuku, bylo možno považovat do jisté míry za výhodu

²⁴ Úplný seznam miniworkshopů až do r. 2007 je součástí přílohy D.

²⁵ Uvádím několik význačnějších hostů CTS, kteří v tomto období pobývali v CTS delší dobu a/nebo opakovaně: E. Abrams (filosofie), L. Bass (biofyzika), C. Borgs (mat. fyzika), J. Chayes (mat. fyzika), G. Klir (systémová teorie), F. Franek (matematika), T. Jech (matematika), W. F. Pfeffer (matematika), M. Matušík (filosofie), J. A. Simons (filosofie), C. Bayard (filosofie), A. Zajonc (fyzika), H. R. Sepp (filosofie), L. Hagedorn (filosofie), V. Bělohorský (filosofie), J. Toman (kulturologie), L. S. Schulman (fyzika), I. Rocha (filosofie) aj.

Příklady význačných postav světové vědy mezi našimi hosty v této etapě (viz též předchozí poznámku): D. Abram (filos. ekologie), D. Armstrong (filosofie), D. Chalmers (kognitivní věda), F. Dretske (filosofie mysli), J.-P. Eckmann (mat. fyzika), E. Fox Keller (historie vědy), W. J. Freeman (neurobiologie), H. Gaifman (logika a filosofie), J. Hartmann (teor. informatika), J. Haugeland (kognitivní věda), S. A. Kauffman (teor. biologie), J. Keane (politologie), B. Latour (sociologie), K. Lehrer (filosofie), G. Paun (teor. informatika), J. R. Searle (filosofie), S. M. Shore (astrofyzika), K. Sneppen (komplexní systémy), E. Tegenhat (filosofie), aj.

Úplný seznam návštěvníků CTS je v příloze B2 a na webu www.cts.cuni.cz.

²⁶ Jonathan Zimmerman (1993), André Zierman (1992), Eric Manton (1997-1999), Thomas Jech (2000-2001).

²⁷ Srov. P. Darvas: *Institutional Innovation in Central European Higher Education*, Vienna 1996. V této studii je CTS věnována jedna kapitola (s. 17-19).

²⁸ Úplný seznam témat prezentovaných na výjezdech do r. 2007 je v příloze A.

pro badatelskou práci (jak poznamenáno výše). Záhy se však (celkem logicky) ukázalo, že kontakt se studenty a začínajícími vědeckými pracovníky je svrchovaně užitečný. Většina členů CTS postupem času začala přednášet vést studentské diplomní a disertační práce na fakultách svého zaměření (pravda, jedna z motivací mohla být potřeba vedlejšího výdělků), díky čemuž se v prostorách a na seminářích CTS začali objevovat studenti, zejména diplomanti a doktorandi, jejichž školitelé byli v CTS. Rozhodli jsme se toho využít k zajímavému experimentu: v r. 1997 jsme založili neformální „Klub studentů při CTS“. Hlavní aktivitou Klubu byla výjezdní setkání (dvakrát ročně, zčásti financované z prostředků CTS), na nichž sami studenti referovali o svých zájmech, případně o tématech svých diplomních a disertačních prací. První studentský výjezd se konal v říjnu 1997 a jen do roku 2000 se uskutečnilo sedm výjezdů, na několika prvních se objevili i někteří členové CTS. K našemu uspokojení se ukázalo, že studenti se výjezdů účastnili rádi a živě na nich debatovali nezávisle na rozdílném oborovém zaměření (dokonce bez rozlišování přírodovědných a humanitních oborů).

K druhé možnosti jak vyhovět intenci 4. jsme přikročili v r. 1998. Rozhodli jsme se periodicky vypisovat konkurzy na místo postdoka (do oficiálních materiálů UK se termín „postdok“ dostává až téměř o 10 let později!). Podmínkou přijetí byl maximálně tříletý odstup od dosažení titulu Ph.D. a předpokladem bylo, že postdok bude mít plný úvazek u CTS na dva (a jen dva) roky.²⁹

V druhé etapě CTS pokračovalo ve vydávání interních výzkumných zpráv (v letech 1993-2000 celkem 124 zpráv). Jejich účelem v žádném případě nebylo (a dodnes není) demonstrovat produktivitu jednotlivých pracovníků ani celého CTS. Hlavní účel je jiný: umožnit, abychom si navzájem mohli komentovat a diskutovat své práce ve stadiu zrodu, zpravidla ještě dřív, než jsou zaslány k publikaci (vedlejší účel ovšem je, že autoři mohou citovat své rukopisy ne jako rukopisy, ale s přesným odkazem).

Závěrem této kapitoly uvedme čtyři směry, v nichž činnost CTS zasahuje navenek i nepřímě. Za prvé je to vazba na časopis Vesmír po celou dobu existence CTS (v redakční radě bylo např. v r. 2000 šest členů CTS, včetně šéfredaktora). Hlubší analýza z odstupu by mohla ukázat, zda a jak se transdisciplinární zkušenost CTS odráží v náplni tohoto časopisu. Za druhé stojí za zmínku spolupráce filosofické části CTS s nakladatelstvím OIKOYMENH. Za třetí se CTS nepřímě podílí na výběru kandidátů Ceny VIZE 97, od r. 1997 pravidelně udělované význačným badatelským osobnostem, které netradičním způsobem přispěly k rozvoji lidského poznání. Konečně za čtvrté jsou to individuální přednášky členů CTS pro jiné instituce a pro veřejnost. Jde o činnost, která zpravidla není formálně hodnocena a proto si (bohužel) málokdo o tom vede vlastní záznamy.

V. Třetí fáze (2001 – 2007)

Jestliže první fázi bylo možno označit jako „zahřívací“, druhou jako „inflační“, pak třetí fázi lze považovat za „stabilizovanou“ – většina činností se ustálila co do svého charakteru, byť ne zcela identického s počátečními intencemi. CTS získalo dlouhodobý (i když nikoliv tučný)

²⁹ Prvním postdokem v CTS byl David Storch (biolog a ekolog, později – jako výjimka z pravidla – byl vzat do stavu, v dubnu 2008 se stal ředitelem CTS); druhý postdok, Jan Stejskal, byl v CTS v letech 2000-2002.

přítok financí přes Výzkumné záměry (viz níže) a počet pracovníků se dále již podstatně nezvyšuje.³⁰

Jak léta plynou v CTS se začínají velmi jemně a neurčitě odlišovat dvě kategorie pracovníků, nazýváme je „starší“ a „mladší“ (neexistuje žádné jednoduché kritérium rozlišení, s věkem ani se zaměstnaneckým poměrem to nemá co dělat). Ti „starší“ se výrazně etablovali ve svých teoretických disciplínách (vzpomeňme na intenci 1), v nichž dosáhli i významných výsledků, mezinárodního uznání, na což navazují individuální kontakty a společné publikace se zahraničními kolegy (příklady: Kotecký, Storch).

V případě „mladších“ pracovníků, což jsou typicky postdoci a ti, kteří pracují na svých habilitačních pracích, je z tohoto hlediska situace poněkud jiná. I oni jsou však často zaneprázdněni přednášením a než se pořádně rozhlédnou, odcházejí z CTS (postdoci), nebo je čeká zaneprázdněnost podobně jako u „starších“. Někteří však významně přispěli například tím, že organizovali pracovní semináře a workshopy (viz níže).

Po finanční stránce CTS bylo a dodnes je zajištěno dílem z rozpočtů UK a Filosofického ústavu AV (mzdy, základní vybavení a režijní náklady), dílem je závislé na individuálních grantech, jednak domácích (GAČR, GA AV, GA UK), jednak zahraničních (5. rámcový program EU, Evropský grant RDSSES). Od r. 1999 – a hlavně od r. 2005 – na Výzkumných záměrech.

Výzkumné záměry

CTS bylo vykonavatelem dvou Výzkumných záměrů podobného zaměření. Na prvním (MSM 110000001, řešitel Havel) jsme pracovali v letech 1999 až 2004; měl název „Teoretický výzkum komplexních jevů ve fyzice, biologii a vědách o společnosti“. Kromě obecnějšího, transdisciplinárního pohledu se zaměřil na řadu dílčích témat, která explicitně uvádím, protože dávají obraz o širší vědeckých zájmů u pracovníků CTS:

- Dynamické systémy, topologická dynamika a fraktální geometrie (Balcar)
- Fázové přechody (Kotecký)
- Samoregulující se dynamické systémy ve Vesmíru (Jan Palouš)
- Termodynamika a disipace v magnetických a supravodivých materiálech (Kalva)
- Biologická evoluce na různých hierarchických úrovních organizace života:
 - (a) Biologická hermeneutika, interpretace genetické informace (Neubauer, Markoš)
 - (b) Evoluce na vyšších hierarchických úrovních, prostor a čas v přírodě (Storch, Cílek)
- Věda jako problém: sociologické, historické a filosofické perspektivy (Moural, Konopásek, Velický)
- Politická filosofie (Martin Palouš)
- Studium interakce mezi různými úrovněmi komplexních systémů typu vědomí/mozek (Havel)

Druhý, rozsáhlejší Výzkumný záměr se stejným názvem (MSM 0021620845, řešitel Storch) byl schválen pro roky 2005 až 2011 a je řešen ve spolupráci s katedrou filosofie a dějin přírodních věd PřF UK. Má tato dílčí témata:

³⁰ Pracovníci přijatí v období 2001 – 2007: T. Hoskovec (lingvista, do 2004), A. Kliková (filosofka, do 2005), J. Reif (do 2006), K. Trlifajová, M. Ajvaz, J. Paleček, Petr Kouba; AJP: J. Frei, M. Ritter (do 2007). Výzkumný záměr: P. Kůrka, C. Říha, F. Slanina; o postdocích bude zmínka dále.

- “Zrození komplexity” ve fyzikálních systémech a fyzikální přístupy ke komplexitě biologických a sociologických systémů (Kotecký, Velický, Slanina).
- Matematické přístupy ke složitosti dynamických systémů, univerzalita a nerozhodnutelnost (Kůrka, Trlifajová, Balcar)
- Komplexní jevy v biosféře: makroekologický pohled (Storch, Šizling)
- Morfogeneze jako výsledek komplexní interpretační sítě (Markoš, Neubauer, Kleisner)
- Vztahy mezi vědou a politikou: sociologické, historické a filosofické perspektivy (Konopásek, Paleček)
- Základní filosofická reflexe různých vědeckých přístupů ke studiu složitosti (Havel, Kratochvíl, Kliková, Gajdoš, Chvatík, Neubauer, Trlifajová)

Jistý úmysl v pozadí obou Výzkumných záměrů je předvést transdisciplinární charakter samotného fenoménu komplexity (srov. intence 3.). To může být implicitně obsaženo v jednotlivých uvedených tematických zaměřeních, bude to však dříve či později vyžadovat hlubší integrální studii z většího nadhledu.

Nutno poznamenat, že Výzkumný záměr je tematicky doplňován a rozvíjen pomocí individuálních grantů, z nichž lze financovat studium konkrétních případů a některé činnosti, které nelze hradit přímo z prostředků na Výzkumný záměr.³¹

Kromě individuální výzkumné práce jsme v CTS pokračovali v tradici společných setkání hlavně na čtvrtěčních seminářích a výjezdech, nepravidelně pak na workshopech a miniworkshopech. K tomu v uvedené etapě přibyl speciální pracovní pondělní seminář.

Archiv Jana Patočky a Centrum fenomenologických bádání

Archiv Jana Patočky (AJP) založili Ivan Chvatík a Pavel Kouba v lednu 1990 v rámci Filosofického ústavu AV jako specializované oddělení. V roce 1993 se AJP stal součástí CTS v souvislosti se vznikem CTS jak sdruženého pracoviště UK a AV ČR. Smyslem Archivu je studium a pokus o výklad filosofického dědictví Jana Patočky, vydávání jeho prací, zejména příprava *Sebraných spisů Jana Patočky* pro nakladatelství OIKOYMENH, a shromažďování rukopisů, obrazového materiálu a dalších dokumentů spojených s jeho životem a *fenomenologickou* epochou.

Čtvrteční semináře

Jednou z konstant CTS jsou pravidelná čtvrtěční společná dopoledne (dále „čtvrtky“). Obsahovou skladbou však prodělaly určitý vývoj a dokonce několik krizí. Zatímco zpočátku (v první fázi CTS) byly spíše příležitostí k setkání a rozhovoru o zájmech jednotlivých pracovníků CTS, postupně – a hlavně v třetí fázi – se vyvinuly v typická „kolokvia“, každý čtvrtek o něčem jiném (což by nevadilo – viz níže) a referenti byli zcela náhodní, často domluveni (kýmkoliv) na poslední chvíli, jak se kdo namanul, bez znalosti specifické atmosféry v CTS. Tak se nejednou stalo, že přednášející zasedl a monotónním hlasem přečetl jakýsi text, jemuž většina nerozuměla. Pravda, pokud to byl host CTS, nedalo se s tím nic dělat. V některých krajích je to zvykem.

Je pravděpodobné, že občas nepovedené čtvrtky přispěly k postupnému poklesu účasti členů CTS; v jednom období nebylo výjimkou, že se jich dostavilo jen kolem čtyř (a seminář

³¹ Viz příloha se seznamem všech grantů od r. 2001 (připravuje se).

zachránilo několik externistů). Několikrát se o této situaci diskutovalo i na výjezdech, kde padla řada podnětných nápadů, avšak do stylu seminářů se to příliš nepromítlo.

Aby byl větší prostor pro neformální setkávání členů CTS a současně aby byla příležitost vyřídit nejaktuálnější agendu, byly již od února 1999 zavedeny tzv. „snídaně“ – „povinná“ setkání všech vždy ve čtvrtek o 9.00 do 10.00 (s přinášením vlastní snídaně).

Pondělní seminář

Jako komplement tematicky záměrně heterogenních čtvrtků existuje v CTS nejpozději od podzimu 1998 pondělní odpolední seminář (krátce „pondělky“). Zprvu byl orientován dosti obecně, na základní otázky vědy z pohledu historického, sociologického a filosofického. Rozhodli jsme se určitým vybraným tématům a pojmům věnovat vždy nejméně jeden celý semestr. Dá se čekat, že seminář se díky své tematické kontinuitě stane spíše pracovním seminářem s nadějí na nějaký písemný výstup.

V průběhu času se ujali organizování pondělků dílem postdocí, dílem iniciativní kmenoví pracovníci CTS, a témata byla zúžena. Takto se uskutečnily tyto pracovní semináře:

- Hermeneutika živého – podzim 2000
- Základní pojmy mechaniky – jaro 2000
- Kauzalita – jaro 2001
- Svobodná vůle (Havel, Velický) – podzim 2001
- Nekonečno, čísla, horizonty (Gajdoš, Holeček – j.h.) – jaro 2002
- Sociologie vědy (Konopásek, Velický?)
- Mezi neurovědami a filosofií (Hvorecký) – podzim 2002
- Prostor (také) pro člověka (Mitášová) – podzim 2003, jaro 2004
- O vědě a filosofii aneb o vědcích a filosofech (Havel?) – podzim 2004
- Komplexita – jaro 2005
- Komplexita – podzim 2005
- Tělesnost a její vztah ke komplexitě (Kliková) – jaro 2006
- Matematicko-fyzikální sekce (Kůrka) – podzim 2006
- Pohyb I. (Velický, Kouba, Matoušek) – jaro 2007
- Pohyb II. (Velický, Matoušek) – podzim 2007
- Pohyb III. – hlavně v moderní fyzice (Velický, Matoušek) – jaro 2008

Některé pondělky byly spíše „čtecí“, probíraly se díla Foucaultova, Kuhnova, Weinbergova apod.

Filosofický seminář (Filsem)

Po smrti prof. Katětov, přesněji od letního semestru 1996 (kdy byl seminář přjmenován na Katětovův transdisciplinární seminář), Jiří Fiala přesunul seminář na MFF na Malostranském náměstí; CTS bylo spolupořadatelem a proto byl IMH byl uváděn na pozvánkách. Tak to trvalo až do konc letního semestru 2001. Od zimního semestru 2001 převzala seminář Kamila Bendová (za Katedru logiky FF UK); CTS bylo formálně spolupořadatelem a rozesílalo pozvánky. Kamila dlouhá léta táhla seminář na svých bedrech, až ho dotáhla do léta 2007. Poté pokojně skončil (oživení není vyloučeno, pokouší se o to M. Hanzelín).

Výjezdy

Ve třetí fázi CTS se uskutečnilo 14 výjezdů s tradičně ustáleným charakterem (přednášky účastníků na různá témata, krátké zasedání Vědecké rady, půldenní výlet, hodně času na debaty v užším kruhu). Od 23. výjezdu (květen 2003) jsme se střídali v roli „garanta“, který domlouvá přednášky a moderuje diskusi na výjezdu.³²

Další aktivity

Z významnější mezinárodních akcí pořádaných či spolupřádaných CTS v třetí etapě byly z nějakého hlediska významné tyto:

Evolutionary Innovation (ve spolupráci se Santa Fe Institutem, USA) květen 2002

Towards a Science of Consciousness 2003: Between Phenomenology and Neuroscience, červenec 2003

Scaling Biodiversity (ve spolupráci se Santa Fe Institutem (USA), říjen 2004

Jan Patočka 1907 – 1977 and the 37th Annual Meeting of the Husserl Circle (konference k výročí Jana Patočky), duben 2007

Medieval Memories: Case Studies, Definitions, Contexts (ESF Exploratory Workshop), září 2007

[nutno doplnit]

Postupně se vracíme k malému formátu akcí („miniworkshopy“), o něž se někdy starají postdoci jako o svůj příspěvek k životu v CTS. V poslední době to byly například tyto:

Medieval Memories, září 2006

On the Thresholds between Sciences: A Selection of Themes at the Crossroads of Disciplines, (společně s IGPP Freiburg, duben 2007)

Posledně uvedený workshop měl své pokračování v dubnu 2008 ve Freiburgu a pravděpodobně budou pokračovat workshopy tohoto typu ve spolupráci s IGPP Freiburg.

Další aktivitou, na které se v poslední době podílí CTS, jsou pravidelná lednová setkání ve vile Lanna „Science, or Else?“ (v roce 2008 již desáté setkání).³³ Shrnutí témat těchto setkání je na

[Zde budou doplněny informace o Balcarových zimních školách, o spolupráci s Collegiem Helveticem na setkáních ve vile Lanna (Science or Else) a o workshopu s J. Fehrem. Možná také o nepřímé účasti na cenách VIZE 97 (laureát většinou navštívil CTS na neformálním setkání – pamatuji takové setkání s Pribramem, Ecem, Weizenbaumem(?), Zimbardem).]

Výzkumné zprávy

Ve třetí fázi (tj. za necelých 7 let do r. 2007) CTS vydalo celkem 133 výzkumných zpráv.³⁴ Lze očekávat, že pracovní význam výzkumných zpráv bude postupně klesat v důsledku

³² Připomínám, že seznam témat prezentovaných na všech výjezdech do r. 2007 je v příloze A.

³³ Viz I.M.Havel: Věda — a jak jinak? Science or Else? — deset let debat ve vile Lanna. In: *Akademický bulletin* 4/2008, s. 20 (úplné shrnutí všech témat viz <http://abicko.avcr.cz>).

internetové komunikací. (Ostatně většina zpráv po roce 2003 – kromě těch, které jsou určeny k oficiální publikaci – je k dispozici v elektronické podobě a tisknou se na papír pouze v malém počtu pro archiv a na výstavku).

Zahraníční styky (k intenci 2)

Ohledně hostů CTS ze zahraničí je situace rovněž podobná jako v 2. fázi CTS – problém s hmotným zajištěním zvaných hostů řešíme preferováním těch, kteří si platí pobyt z vlastních zdrojů nebo jsou v Praze za jiným účelem. Tím je ovšem podstatně snížena i možnost výběru.³⁵ Celkem je na seznamu (B3) 113 hostů.

Určitého úspěchu bylo dosaženo v kontaktech se sesterskými institucemi v cizině. Vzhledem k oborové příbuznosti jsme uvítali zájem o CTS ze strany známého Santa Fe Institutu (SFI) v Novém Mexiku. K prvním kontaktům došlo na společné konferenci SFI a Max Planck Institutu (MPI) v Lipsku v květnu 2001 na téma *Complexity – Unifying Themes for the Sciences and New Frontiers for Mathematics*, na kterou byli pozváni cca 4 členové CTS. Tato konference byla koncipována jako začátek spolupráce SFI a MPI na jedné straně a zpřízněných institucí ve střední a východní Evropě na straně druhé. Předcházela krátká návštěva I. M. Havla v SFI, později další jeho návštěvy a hlavně stáže D. Storch (který byl v letech 2003–2004 veden jako International Fellow SFI) a společné workshopy organizované CTS v Praze (viz kap. VI).

Úzké vztahy jsme navázali s institucí Collegium Helveticum (CH), která je velmi podobná CTS svým transdisciplinárním zaměřením (je sdruženým acovištěm ETH Zurich a University of Zurich). Zprvu jen neformálně, ale postupně s větší angažovaností pracovníci CTS spolupracují s CH na přípravě již zmíněných setkání ve Villa Lanna se zastřešujícím názvem „Science, or Else?“. Od roku 2005 existuje smlouva o spolupráci mezi CH a CTS, na jejímž základě se uskutečnilo několi vzájemných návštěv a existují i společné publikace.³⁶ Další styky máme s Institute for Frontier Areas of Psychology and Mental Health (IGPP) ve Freiburgu; kromě již zmíněného workshopu *On the Thresholds between Sciences* v Praze a na něj navazujícího workshopu *Taking Perspectives in Science* ve Freiburgu se uskutečnilo několik individuálních vzájemných návštěv. S IGPP se rovněž připravuje smlouva o spolupráci.

Mladá generace (k intenci 4)

(a) Klub studentů. Uskutečnilo se celkem 15 studentských výjezdů. Velmi slibná činnost Klubu studentů při CTS se rozvíjela až do října 2004, kdy se uskutečnil poslední, patnáctý studentský výjezd. Na jaře dalšího roku se přihlásili už jen dva studenti, výjezd se nekonal, načež přes pokusy o setkávání jinde (např. v kavárnách) činnost studentského klubu na nějakou dobu usnula.

Jedním z pokusů o obnovení Klubu studentů byl miniworkshop v prosinci 2005 v seminární místnosti CTS. Tím byla zaručena větší účast členů CTS (Havel, Kotecký, Storch,

³⁴ Úplný seznam podle let viz <http://www.cts.cuni.cz/new/index.php?Loc=arr&Lng=1>

³⁵ Mezi významnějšími hosty nebo návštěvníky CTS od r. 2001 byli (přibl. v chronologickém pořadí): D. Chalmers, J. Searle (třikrát), G. West, S. Hameroff, D. Zahavi, E. Abrams, U. Eco, J. Weizenbaum, P. Zimbardo, C. Borgs, J. Fehr, H. Atmanspacher, B. Enquist a další.

³⁶ Sborníky *Promises of Science* (8th Villa Lanna meeting on „Science or Else?“), Collegium Helveticum Heft 3, 2006, *Approaching Scientific Knowledge: Metaphors and Models* (9th Villa Lanna meeting on „Science or Else?“), A. Wittwer et al., eds.), Collegium Helveticum Heft 4, 2007, *Dynamic Structures* (P. Kouba, ed); G. Folkers, *Anything New under the Sunspots?* (2007).

Šizling, Trlifajová), jejichž příspěvky se střídaly se studentskými (Hoffmann, Janoušek, Romportl, Šlerka, Wittner, Zajíček).

(b) Postdoci. Do roku 2007 se v CTS vystřídalo celkem 10 postdoků.³⁷ Máme intenci každý rok přijmout jednoho postdoka, takže vzhledem k dvouletému trvání by vždy byli v CTS dva, a to výhradně na plný úvazek. Konkurz byl vypsán bez omezení co do výzkumného oboru (pokud byl převážně teoretický), ba dokonce jsme uvítali, pokud byly zastoupeny disciplíny zatím v CTS nezastoupené.

Hodnocení vědecké práce

Otázka, jak hodnotit vědce, je v současné době – a bude navěky – velmi diskutovaná. Pro CTS je relevantní dvojí možný pohled potenciálního (chtělo by se říci: ideálního) hodnotitele:

- (a) chápat CTS jako prostou množinu jednotlivců, ty hodnotit odděleně podle obvyklých scientometrických kritérií (s přihlédnutím ke specifikům humanitních a sociálních oborů) a pak to vše sečíst či zprůměrovat, anebo
- (b) považovat CTS za jednotku vyššího řádu, jejíž hodnota vzniká z interakce jeho členů, jejichž individuální přínos k této interakci není nijak měřitelný; navíc jejich vzájemná odlišnost nejen oborová ale i co do stylu myšlení může být silně relevantní.

Potenciální hodnotitel, pokud by chtěl brát vážně obě alternativy, brzy odhalí jistou jejich protikladnost. Badatel, chce-li vyniknout ve smyslu (a), musí se pohroužit do hloubky své disciplíny a nerozptylovat se nějakým, až na výjimky vždy diletantským seznamováním s jinými disciplínami, což by mu kradlo drahocenný čas a soustředění. A naopak, bude-li chtít přispět ke společnému úspěchu ve smyslu (b), musí zaujmout určitý odstup, nadhled, ba i kritický postoj k cílenému a „disciplinovanému“ chování pohroužených kolegů. Pro své postřehy pak stěží u nich najde pochopení.

K bodu (b) stojí za ocitování závěr jednoho externího hodnocení.³⁸ Ukazuje se totiž, že hodnotitelé v sobě našli pochopení pro CTS jakožto jednotky vyššího řádu:

K patrně nejzajímavějším ale také nejobtížnějším úkolům [CTS] patří záměr spřátelit i jinak zcela odlišné vědní disciplíny. Takže se zde najdou badatelé z nejrůznějších oblastí: matematiky, fyziky, biologie, historie, geologie a dalších. Někteří jsou zde na plný úvazek, jiní jen na částečný. Snaha spřátelit je se liší od dnes módních snah o sdružení disciplin, interdisciplinární aktivity. CTS se snaží dosáhnout téhož ne vždy jen hledáním projektů víceoborového charakteru ale i prostým spřátelením lidí z nejrozličnějších oborů. Vybírá si ty, kdo, ač ve svém oboru vynikli, mají spíš širší zájmy a ochotu komunikovat, naučit se porozumět i jiným problémům. Během čtvrtků, kdy pravidelně diskutují a přou se, pomalu nepoznáte, kdo z nich je tu na stálý úvazek a kdo externista, kdo z university či Akademie věd, ba dokonce ani z kterého je oboru. Úkolem Centra je napomoci i otevření naší vědy světu. Má hodně hostů z ciziny, jeho materiály vycházejí v angličtině... snahou navíc je, spřátelit obě instituce, napomoci iniciovat dobrou spolupráci.

³⁷ Postdoci v CTS (s datem nástupu): Storch (1998), Stejskal (2000), Hvorecký (2001), Mítášová (2003), Bob (2003), Šizling (2004), Hubátova (2005), Doležalová (2006), Pazák (2007), Filippová (j.h., 2007).

³⁸ Jeho autory, zadavatele a datum se zatím nepodařilo identifikovat.

VI. Transdisciplinarita a strategie CTS

Položme si nyní obecnou otázku: Jak pěstovat transdisciplinární bádání, jak se vztahovat k celku, když „je již téměř nemožné, aby mysl jednotlivce plně ovládla víc než jen jeho malou specializovanou část“? Odpověď přece máme, řeknete, v jednom z programových tezí systémového hnutí 50 let: prostě „zlepšením komunikace mezi specialisty“.³⁹ Ale v tom je právě háček. Specialisty odlišných oborů nenalákáte k vzájemné komunikaci tím, že jim začnete vykládat další disciplínu. Čím serióznější specialista v jednom oboru, tím větší bude mít zábrany vnořit se do jiného oboru, obává se (celkem pochopitelně) ostudného diletantství (ze své vlastní disciplíny ví, jak dlouho to trvá, než do ní člověk pronikne) a ztráty prestiže ve svém oboru.

Problém je to pro nás živý, protože tu jde o hlavní specifikum CTS, v němž se (v takovém rozsahu) lišíme od podobných institucí ve světě. Cituji výrok Stuarta Kauffmana (jednoho ze zakladatelů Santa Fe Institutu) při jeho poslední návštěvě v CTS: „Takováto instituce by v USA nemohla vůbec existovat.“ (míněno jako pochvala).

V transdisciplinárním přístupu (ve smyslu intence 3) lze metodologicky rozlišit tři možné strategie:

- (1) Vyhledávat témata (pojmy, struktury, jevy, zákonitosti), které jsou společné více disciplínám, v nichž se mohou objevit třeba i různé pojmenovaná a v různých podobách, a studovat je v jejich odlišnosti i podobnosti.
- (2) Usilovat o vzájemné porozumění mezi odborníky různých, i vzájemně vzdálených oborů, přičemž „porozuměním“ se míní něco hlubšího než jen vzájemný respekt a důvěra.
- (3) Vytvářet podmínky, aby odborníci jedné disciplíny nalézali v jiné (třeba i hodně jiné) disciplíně, s níž by se jinak nesetkali, inspiraci pro své vlastní bádání.

Společným předpokladem může být právě to, co je možné v prostředí typu CTS, kde je příležitost ke vzájemnému setkávání a debatám mezi odborníky různých disciplín (v našem případě se zaměřením na teoretické obory přírodních věd, na humanitní a společenské vědy a na filosofii).

Naše vize v první etapě CTS byla spíše orientována na strategii (1), kterou ostatně známe z kybernetiky a systémové vědy. Příklady „transdisciplinárního“ pojmu či jevu byly v našem případě fázové přechody a kolektivní jevy (vliv R. Koteckého). Nedá se však říct, že bychom objevili nějaké jiné, principiálně nové pojmy tohoto typu.

Ve druhé etapě došlo k určitému posunu, ukázalo se totiž, že daleko podstatnější bylo vzájemné ovlivňování badatelů, které bylo svými důsledky blíže strategii (3). Množí se případy, kdy pracovník CTS při přednášce, ve které se ostatním snaží vysvětlit svůj aktuální problém, získá od posluchčů z jiných oborů užitečné podněty. Dokonce již během přípravy takové přednášky je její autor donucen k cenné reflexi svého výzkumu poněkud z odstupu. Někteří členové CTS (například V. Cílek nebo F. Slanina) při svém pozdějším odchodu konstatovali, že jim pobyt v CTS tím či oním způsobem (spíš implicitně) nesmírně pomohl v jejich vlastní badatelské práci a její reflexi.

Současně jsme ve druhé etapě (a vlastně dodnes) měli ambice realizovat strategii (2), a to až po snahu překlenout tradiční propast mezi exaktními a přírodními vědami na jedné straně a humanitními a sociálními vědami (hlavně filosofii) na straně druhé. Naše zkušenost

³⁹ Viz G. J. Klir: *Facets of Systems Science*, Plenum Press, New York, 1991, s. 33.

však byla, že k takovému cíli je nutnou (nikoliv postačující) podmínkou dlouhodobé soužití reprezentantů rozličných oborů.

V současné, třetí etapě CTS se v rámci Výzkumného záměru (viz výše) se mimo jiné vracíme ke strategii (1) tím, že se zaměřujeme na jev komplexity a její různé stránky. Toto je koncizně formulováno v preambuli vymezení předmětu záměru, kterou stojí za to ocitovat celou:

Předmětem výzkumného záměru je transdisciplinární studium komplexních jevů v přírodě i ve společnosti. Komplexními jevy míníme ty, které se vymykají tradičnímu uchopení v rámci zavedených disciplín, jelikož jim nelze porozumět pouhým rozkladem na jednotlivé části a odděleným studiem těchto jednotlivých částí. Věda o komplexitě je dnes ve světě poměrně konsolidovanou disciplínou, jejíž metodologický rámec přesahuje tradiční disciplíny, a tak je právě transdisciplinární přístup nutnou podmínkou studia těchto jevů. Smyslem projektu ovšem není tyto disciplíny nahradit, ale integrovat je v řešení problémů, které se nacházejí na hranicích jejich tradičních metodologických rámců. Součástí projektu je i filosofická reflexe těchto přístupů.

Závěrem ještě názor Václava Bělohradského

V roce 1997–1998 jsem měl možnost strávit svůj „sabbatical year“ v CTS (Centru pro teoretická studia) v Praze. Atmosféra interdisciplinarit a svobodného, často podvratného, čtení filosofických textů a myšlenkových systémů, která CTS zásluhou jeho „náčelníka“ Ivana Havla charakterisuje, mě velmi obohatila. Dialog s vědci, s nimiž jsem se tam setkával – s matematikem Romanem Koteckým například, s biology Janem Zrzavým, Davidem Štorchem (Jak se dělá evoluce, Paseka) Antonem Markošem (Povstání živého tvaru, Paseka) nebo sociologem vědy Zdeňkem Konopáskem a jeho žáky, byl pro mě výjimečně poučný.

V. Bělohradský: *Společnost nevolnosti – Eseje z pozdější doby*. SLON, Praha 2007, s. 300.